

CRKVICICA SV. IVANA KRSTITELJA U PREKU

IVO PETRICIOLI

Zadarski otoci, lišeni talijanskom okupacijom svog kulturnog centra — Zadra, ostali su punih 25 godina gotovo terra incognita za naše arheologe i historičare umjetnosti. Oskudni podaci, koji se mogu naći u literaturi iz vremena prije Prvog Svjetskog rata¹⁾ i također oskudni iz vremena talijanske okupacije Zadra,²⁾ ne mogu ni izdaleka dati pravu sliku o bogatoj kulturnoj baštini ovih otoka. Od prehistorijskih gradina i gomila do baroknih ljetnikovaca zadarskih plemića, naići ćemo po otocima raznolike građe iz područja svih ljudskih djelatnosti. Ovako nepoznati, i po tome nezaštićeni, spomenici su bili prepušteni zubu vremena i nemaru neupućenih ljudi, pa su neki oštećeni, a neki i zauvijek propali, a da se o njima nije doznao nikakav podatak.

Za nas najinteresantniji period, srednji vijek, ostavio je na zadarskim otocima dosta spomenika. Uz nekoliko zgrada fortifikacionog karaktera i niza ostataka rustične stambene arhitekture, ističe se velik broj manjih crkava, kakvih ćemo sresti po cijeloj Dalmaciji, na kopnu i na otocima.

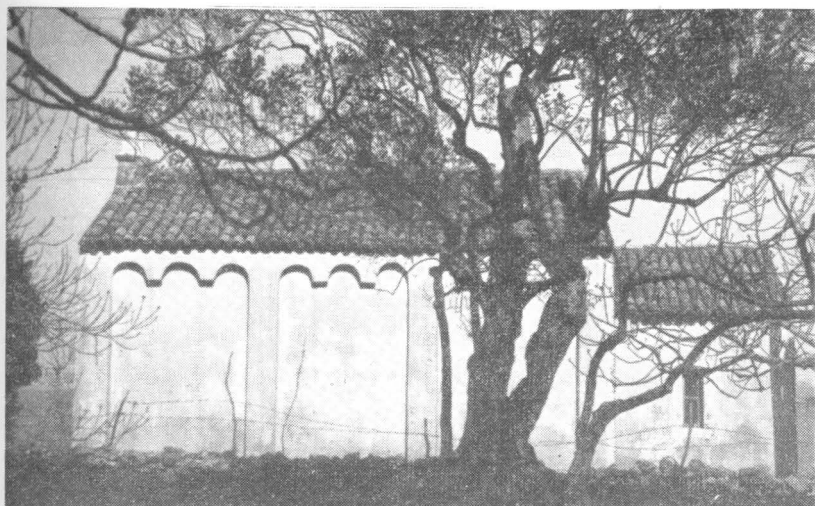
Tokom radova na rekognosciranju terena, koji pripada zadarskom arheološkom muzeju, obišao sam dio zadarskog područja i zapazio priličan broj takvih crkvice. Ima ih iz najstarijeg perioda, koje nose značajke preromaničkog stila. Ističe se preromanička crkvice sv. Pelegrina u Savru na Dugom otoku, koju je spomenuo Č. Iveković.³⁾ Zanimljivog je centralnog oblika. Nad četvrtastim prostorom diže se ovoidna rustična kupola, konstruirana na trompama. Izgleda, da je iste konstrukcije bila i crkvice sv. Viktora na brežuljku Citoriju kod uvale Telašćice na Dugom otoku, kojoj sam

¹⁾ F. Bulić: Prinosak poznavanju starina rimske Liburnije, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, IX. Split 1886.

F. Radić: Ostanci starohrvatske crkvice S. Mihovila u Nevidjanim na otoku Pašmanu, *Starohrv. prosvjeta* VI/3 i 4, Knin 1901., str. 84.
V. Brunelli: Ugliano, *Il Dalmata* god. 1903. br. 92, 93, 95, 96, 97, 98.

²⁾ Č. Iveković: Dugi otok i Kornati, *Rad JA* 235, Zagreb 1928. str. 245 i dalje. Č. Iveković: Crkvice sv. Andrije na otoku Vrgadi ispod Biograda n/m, *Narodna starina*, sv. 32, Zagreb 1936., 257 str.

³⁾ Č. Iveković: Dugi otok str. 268 i sl. 20.

15. Crkvice sv. Ivana u Preku kraj Zadra

mogao napraviti tek tlocrt.⁴⁾ Zanimljiva je i okrugla preromanička crkva sv. Marije u Malom Ižu, u kojoj su se također sačuvali ostaci starih fresaka. Crkva sv. Ivana u Stivanjem polju, kod uvale Telašćice (cella sancti Iohannis in Tilago), ima drugi oblik, longitudinalna je jednobrodna crkva sa slijepim lukovima u unutrašnjosti.

Ostale kasnije crkvice imaju jednostavni tlocrt. Pačetvorinasti crkveni prostor ima polukružnu apsidu. Redovito su presvođene bačvastim svodom. Takav se tip crkvice javlja kroz čitavi srednji vijek, pa kolikogod nas podsejća na romaniku, ne smije ih se datirati onim vremenskim razdobljem, kad je romanika cvala u našim primorskim gradovima. Romanički tip portala sa rasteretnim lukom i udubljenom lunetom javlja se i na kasnijim crkvama, na pr. na sv. Lovri u Lukoranu i sv. Nikoli u Božavi iz god. 1469.⁵⁾

Zapazio sam i gotički tip takvih rustičnih crkvice. Gotika se javlja u oštrom svodu glavnog crkvenog prostora, oštrom svodu apside i prelomljenom luku lunete. Samostanska crkva sv. Mihovila u Zaglavu na Dugom otoku iz 1459. god. sačuvala je originalni portal i apsidu pravokutnog tlocrta. Župska crkva u Salima, koja ima iste karakteristike, dobila je kasnije renesansni portal, a apside je srušena 1581. god., kad je crkva proširena prostranim trobrodnom prostorom.⁶⁾ Ove su crkve bile presvođene gotičkim svodom

⁴⁾ I. Petricioli: Spomenici iz ranog srednjeg vijeka na Dugom otoku, Starohrv. prosvjeta III S, 3 sv. (u štampi).

⁵⁾ Č. Iveković: o.c. sl. 23, 24.

⁶⁾ Dosta netočan tlocrt donosi Č. Iveković (o.c. sl. 10).

radi svojih skromnih dimenzija. Prostranija samostanska crkva franjevačkog samostana u Ugljanu iz 1447. god.⁷⁾ ima oštri gotički svod samo u prezbiteriju, dok glavnu lađu pokriva ravni drveni strop. Time nas podsjeća na gotičke crkve u primorskim gradovima.

* * *

Od svih opisanih rustičnih crkvice ističe se svojim proporcijama i bogatijom arhitektonskom obradom romanička crkvice sv. Ivana Krstitelja u Preku, sučelice Zadru na otoku Ugljanu.

Nalazi se uz more, na putu koji vodi iz Preka u Kali. Orijentirana je po običaju prema jugoistoku. Iako nam nije sačuvana u originalnom obliku, iako nema o njoj nikakvog spomena ni u objavljenim izvorima ni u literaturi, ipak pruža dosta podataka interesantnih za izučavanje naše srednjovjekovne crkvene arhitekture, pa sam odlučio da je ovdje prikazem da tako bude registrirana u našoj stručnoj literaturi.⁸⁾

Crkvena lađa je dosta izdužena. Uzdužni zidovi su u unutrašnjosti raščlanjeni trima slijepim lukovima, koji se naslanjaju na ugaone konzole i na dva polupilastra. Ovi polupilastru su dosta masivni i sužavaju se prema vrhu. Imaju jednostavne neprofilirane imposte, na koje se prislanjaju slijepi lukovi. U istočnom, južnom i zapadnom uglu sačuvani su ostaci križnih svodova, po čemu se lako može rekonstruirati prvotni oblik svodne konstrukcije. Lađa je bila presvođena trima križnim svodovima odijeljenim jedan od drugoga potpornim pojasevima, koji su izvicali iz polupilastara. Svodovi su bili, izgleda, dosta masivni i teški, pa su se davno srušili i porušili dobar dio sjeveroistočnog zida, koji je kasnije bio rekonstruiran, tako da je slijepi luk, prvi do ulaza, bio potpuno zaidan.

S vanjske strane su uzdužni zidovi obrađeni na tipično romanički način. Jugozapadni zid se sačuvao u svom originalnom obliku. Četiri lezene, od kojih su dvije ugaone, dijele zidnu plohu u tri segmenta. Svaki segment ima s gornje strane tri slijepice arkadice tipično romaničkog oblika. Ovakva obrada zidnih ploha ima svoje porijeklo u našoj preromaničkoj arhitekturi, gdje se slijepi lukovi podijeljeni lezenama često javljaju na vanjskim zidnim ploham. U crkvi sv. Petra u Priku kod Omiša susrećemo već dvojne lukove, dok na ovoj crkvi imamo zrelu romaničku obradu. Lezene ne dopiru sve do dna, nego kroz čitavu dužinu zida teče istaknuto podnožje. Sjeveroistočni zid je bio na isti način obrađen, samo je nakon rušenja ostao sačuvan srednji segment. Crkvice je vjero-

⁷⁾ C. F. Bianchi: *Zara cristiana II*, Zadar 1879., str. 90.

⁸⁾ Spominje je jedino J. M. (Dr. Josip Marčelić) *Preko*, Povijesne, geografske, folkloristične i kulturne crtice, Dubrovnik 1924., str. 67, gdje iznosi mišljenje Dr. L. Jelića, da je sagrađena prije 15. vijeka.

jatno originalno imala okruglu apsidu. Današnja, četverokutnog tlocrta, presvođena bačvastim svodom, nastala je sa stare sakristije, kad je 1893. god. porušen zid, koji je sakristiju dijelio od crkve, i barokni oltar povučen unutra. Tom prilikom je čeonu luk apside nespretno rekonstruiran, tako da je sa jugozapadne strane položen na konzolu, dok na sjeveroistočnoj izvire iz zida bez prijelaza. Prozorčić romaničke obrade, sada zazidan iza oltara na jugoistočnom zidu, sigurno je ugrađen naknadno.

Fasada nije sačuvala ništa od svog originalnog oblika. Ulazna vrata su novijeg datuma (1893. god.). Nad njima je mali prozor rustične obrade. Na vrhu zabata je zvonik-preslica s jednim lukom. Na ključnom kamenu je isklesan Kristov monogram i slovo F. Lijevo i desno od njega na luku isklesani su neki inicijali i oznaka godine, kad je preslica postavljena

D.V — D.R
18 — 55

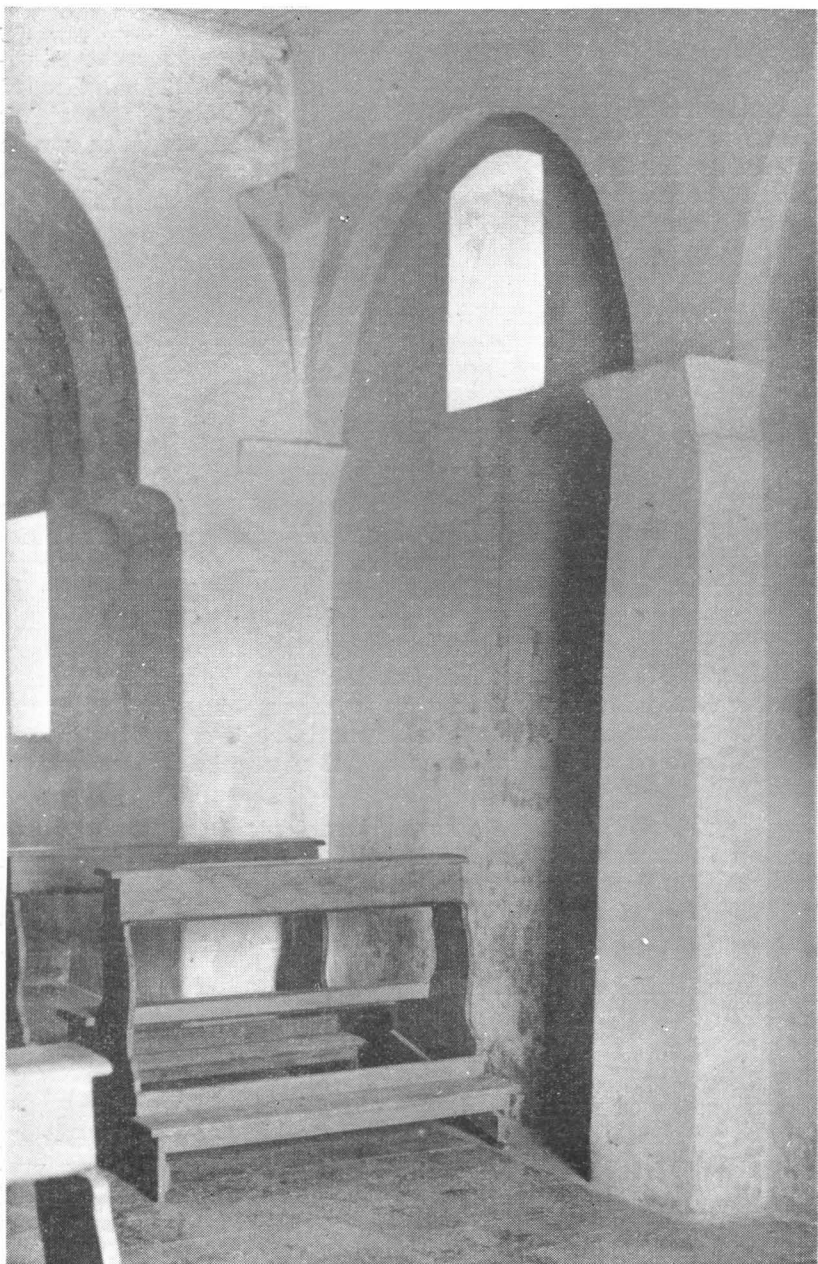
Ispod preslice nalazi se uzidan mali reljefni kameni medaljon s rukom, koja blagoslivlja. (Dijametar medaljona iznosi 23 cm). Medaljon je bio sastavni dio nekog friza ili arhitrava. S desne strane se naziru reljefni listovi. Obrada je čisto romanička. Uz ruku su isklesana dva koncentrična kruga. Ovaj je fragment uzidan naknadno, a bio je vjerojatno dio starog portala crkvice. Ruka ikonografski predstavlja božju ruku, krugovi sunce odnosno mjesec. S druge strane ruke, naime, postojao je sigurno kao pendent krug-mjesec, odnosno sunce. Ikonografski motiv božje ruke između sunca i mjeseca vrlo je star. Javlja se još u starokršćanskoj umjetnosti.⁹⁾

Drugu zanimljivost predstavlja škropionica, uzidana na lijevo od ulaza. (Dimenzije: vis. 29 cm, širina 32 cm). Ima uobičajeni oblik kamene škropionice s unutrašnjošću obrađenom poput školjke. Vanjski ukras se sastoji od šest listova, koji izvire iz čvora na njenom dnu. Na obodu teče posvetni natpis (visina slova 3 cm).

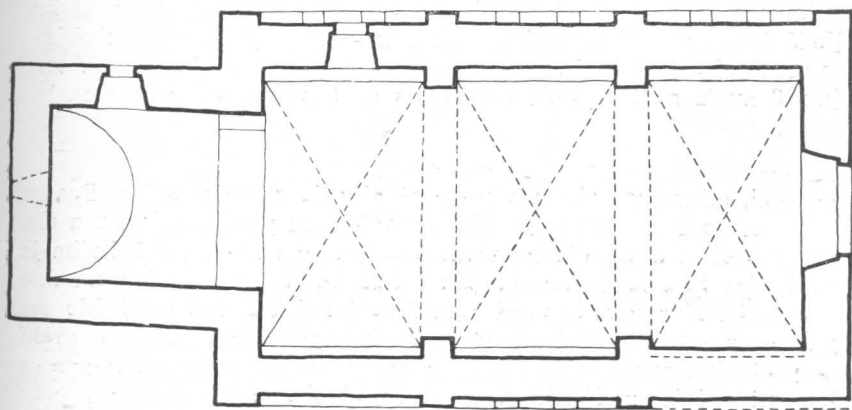
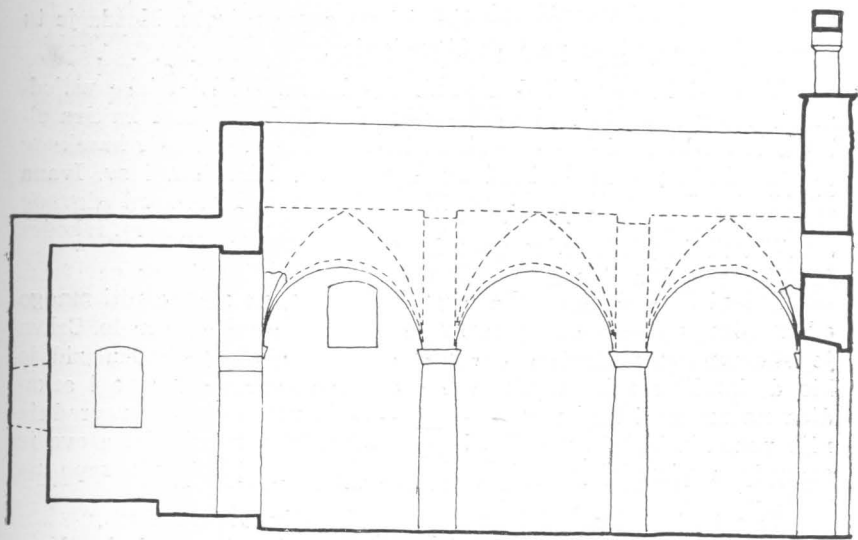
HOС · OP · FUIT · PATRON · IOH · PLI · EUANG · h · C · I · A · J · C · O · B · II

Sastavljen je od samih abreviatura i zbog toga gotovo nečitljiv, iako su slova relativno dobro sačuvana. Obratio sam se M. Baradi, koji je uz izvjesne ograde, poznavajući samo priloženi nacrt, pročitao natpis ovako: HOС OPUS FUIT PATRONI (?) IOHANNI APOSTOLI ET EUANGELISTE..... CENOBII. Prema tome crkva je prvotno bila posvećena Ivanu Evangelisti. Na listovima se vide tragovi nekog natpisa, koji se potpuno izbrisao, budući da

⁹⁾ Kameni križ u Raveni iz V. st. ima isti motiv. V. Louis Brehier: L'art chretien, Paris, 1928. P. 78, 79, fig. 28.

16. Unutrašnjost crkvice sv. Ivana u Preku

17. Presjek i tloris sv. Ivana u Preku

se kamen, izjedena solju, stao ljuštiti na ovom mjestu. Možda je tu bila označena godina posvete škropionice.

U crkvi imamo još dva predmeta kulturno-historijske vrijednosti. Oltar se sastoji od drvenog baroknog okvira, koji imitira oltarnu arhitekturu i drvene pale oslikane rukom osrednjeg baroknog slikara, koja prikazuje Madonu između sv. Jeronima i sv. Ivana Krstitelja. Dimenzije pale su 114 x 173 cm. Lijevo od glavnog oltara nalazi se drveni kip Madone s djetetom visine 70 cm, također baroknog stila.

Lišeni ikakvih podataka o gradnji crkve, ne znamo niti mnogo o kasnijim popravcima. Spomenuo sam, da se svod bio srušio. Crkva je bila nanovo pokrivena drvenim krovom, a sjeveroistočni zid je bio djelomično rekonstruiran bez sjeverne ugaone lezene i arkada na prvom i trećem segmentu. Kad je uslijedila ta pregradnja nije poznato. Valjda u doba, kad je sagrađena sakristija, a ova je sagrađena vjerojatno u doba baroka. Godina 1855., uklesana na

18. Relijef u crkvi sv. Ivana u Preku

preslici, odnosi se sigurno na postavljanje same preslice. Poznat mi je samo popravak iz godine 1893.¹⁰⁾ Tom prilikom je teren oko crkve snižen, stara ulazna vrata zamijenjena novim, zid, kojim je sakristija bila zazidana, srušen i barokni oltar povučen na dno sakristije. Konačno je pred sam Drugi svjetski rat uslijedilo još jedno renoviranje, koje je u unutrašnjosti gotovo izbrisalo svaki trag starini. Izrađen je drveni strop i obojen uljenom bojom, a kameni pod je zamijenjen cementnim pločicama.¹¹⁾

¹⁰⁾ Popravak je izveo Ivan M. Žgalić, poglavar samostana trećoredaca na otočiću Galevcu ispred Preka, istovremeno kad je uredio samostansku crkvu (J. M. o.c. str. 69).

¹¹⁾ Za ove podatke zahvaljujem goSp. Mati Mašinji iz Preka.

Nameće nam se problem datiranja gradnje. Ovakav tip crkve s arkadicama na vanjskim ploham zidova i križnim svodovima zapazili smo u Diklu. To je crkvica sv. Martina, koja se spominje već u buli pape Celestina III. 1195. godine, izdane samostanu sv. Krševana u Zadru.¹²⁾ Ne moramo zbog toga datirati prečku crkvu tako rano, ali mislim da ne potječe kasnije od XIII. stoljeća.

19. Škropionica crkvice sv. Ivana u Preku

Uostalom, preuranjeno je još na bazi stilske analize davati mišljenja o vremenu gradnje. Potrebno je sakupiti građu iz šireg područja, zapravo što skorije arhitektonski snimiti sve spomenike sa područja Dalmacije i onda međusobnom komparacijom izvoditi sudove.

U okviru tog nastojanja nek i publikacija ovog malog spomenika bude skromni prilog.

¹²⁾ Bianchi: o.c. str. 509; Smičiklas Codex Diplomaticus II Zagreb 1904. str. 274.